

ALBERT ERIKSSON
STORSKOLAN I KALMAR 1883–1891
ARRENDEÅREN 1891–1893

Här är Del 2 av min berättelse om poeten, översättaren och journalisten Albert Eriksson (1869–1903) från Bettorp i Norra Möckleby på Öland. Den omfattar skoltiden i Kalmar och åren som arrendator på Öland. Del 1 om Alberts hembygd, familj och barndom 1869–1883 ligger här på nätet sedan februari 2020. Del 3 kommer att handla om Alberts år i Stockholm från 1893 till hans död 1903. I Del 4 presenteras ett urval av dikter, prosa, journalistik och översättningar, källförteckning m.m. Det finns ingen tidsplan för arbetet.

Jag har valt att modernisera gammal stavning, inte tynga texten med alltför många årtal och citattecken och skapat nya styckeindelningar när sådana behövs.

Borgholm i juni 2021
Kiki Lundh

ALBERT ERIKSSON - STORSKOLAN I KALMAR 1883–1891
OCH ARRENDEÅREN 1891–1893

Herlin och Erik Petter skickar Albert till Kalmar	s 1
Kalmar på 1880-talet	s 2
Storskolan i Kalmar	s 4
Albert i trivialskolan	s 5
Albert i gymnasiet	s 8
Gymnasieförbundet N3	s 12
Albert diktar i N3	s 14
Läsning och skrivande 1884-1893	s 19
Nyväckt intresse för kvinnor	s 25

Herlin och Erik Petter skickar Albert till Kalmar

När vi lämnade Albert sist stod han inför en av de största förändringarna i sitt fjortonåriga liv.

Låt oss rekapitulera en smula: han hade, (vad jag förstår i all hast), gjorts redo för en annan bana än att gå hemma på gården och lära upp sig till jordbrukare. Han skulle bli en studerad man, men för att bli vad då, kan man undra? Präst?

De som fattade beslutet att sända Albert till Kalmar var kyrkoherde Carl Gustaf Herlin – han som höll ett vakande öga på Albert några år under Alberts skol- och konfirmationstid i Norra Möckleby – och Alberts far Erik Petter. Några ord om Herlin först (1841–1907). Han var en klipsk bondpojke från Hagby utanför Kalmar som efter att ha gått Storskolan utbildade sig till präst. Han var en känslig och hjälpsam människa som aldrig avvisade sjuka eller fattiga. Redan vid en tjänstgöring i ungdomen i Långlöt på östra Öland visade han sin rätta karaktär: ingen, sa han, särskilt om det var en person i små omständigheter, fick gå ifrån prästgården utan att bjudas in i salen eller köket. I sin prästgärning kämpade han hårt för att söka bevara enhetskyrkan intakt gentemot den framträngande frikyrkan, dock utan framgång. När niobarnsfadern (han var gift med Hilma Råberg, dotter till storhandlanden Johan Råberg) efter

envist och väl förrättat värv begravdes i Kalmar räckte domkyrkan inte till för alla människor som ville hedra honom.

Alberts far Erik Petter vurmade som vi sett för kunskaper och framåtskridande och var nog trots kostnaderna för sonens kommande skolgång i Kalmar lätt att övertala. Erik Petter hade ju högtflygande planer för sonen, något som Albert beskriver i en av sina dikter, *Min fader led av äroverk*:

Min fader led av äroverk
och ville se mig lärd
så sattes jag i läroverk
vid stiftets lärdomshärd...

Men en lång skolgång i Kalmar för sonen var ändå ett stort ekonomiskt åtagande för Erik Petter. Det behövdes reda pengar till terminsavgifter, hyresrum, mathållning, skolböcker och fickpengar i Kalmar. Bara inskrivningsavgiften var 10 kronor, närmare 600 kronor i dagens värde. Reda pengar var en sällsynt vara på Öland vid den tiden. En vanlig bonde hade som regel bara kontanter när han sålt av en häst, en ko eller ett parti spannmål eller fått pengar för ett arrende. Men Erik Petters kommande konkurs låg fem år fram i tiden och just nu fanns det ingen orsak till oro.

Kalmar på 1880-talet

Säkerligen var Kalmar inte en helt okänd plats för ynglingen Albert. När fadern hade ärende i staden fick nog äldste sonen följa med i hästvagnen den en och en halva milen över ön till Färjestaden där ångbåten förde dem till Kalmar. Även om Albert, som han senare skriver, inte kunde tänka sig att bo bland grå stenhus i en stad så måste det ha varit spännande att byta landsbygd mot stadsliv.

Kalmar var på 1880-talet en liten sjöstad med strax över 11 000 invånare. Staden var klämd mellan hav och levande jordbruksbygd in på knutarna. I "Kvaststan" talades kalmaritiska som lät ungefär så här: "på målmen bor en gammal kärng som har en svätt kätt och dricker kaffä". Kalmaritiskan torde ha kolliderat med Alberts breda öländska.

I staden fanns mycket som kunde locka en uttråkad skolpojke: butiker, frestande caféer, teater, musikkapell och kringresande cirkusar med vilda djur, skjutbanor, tittskåp och atleter. Men till det krävdes pengar vilket snart blev en bristvara för Albert ju närmare faderns konkurs kom. Gå på cirkus kostade fem öre, en bakelse på Sahlins på Södra Långgatan (efter 1885 på Kaggensgatan där Holmgrens konditori ligger nu), betingade ungefär samma pris. Det gick väl an för de pojkar som fick hela tre kronor i terminsfickpeng av sina föräldrar, men knappast för Albert. Något som däremot var gratis var kortspel – Albert var en fräck priffspelare som gjorde sig förstådd med hårda nypor och en hel del svordomar – att röka läskpapperscigaretter eller torvströ i kritpipa, att titta på flickor, anstifta slagsmål och bus, dikta, göra utflykter i naturen och flanera planlöst på stadens sandiga, gräsbevuxna gator och torg. Allt detta praktiserades av Albert och hans vänner.

Här i Kalmar fanns ett levande stadsliv fjärran från det begränsande livet i en öländsk radby. Storskolan där Albert nu skulle komma att tillbringa sju år till och från, låg vid Stortorget och liknade på intet vis den lilla folkskolan i trä i Norra Möckleby. Mindre än ett stenkast från Storskolans dörr tronade den mäktiga domkyrkan i stilren barock, vars kupoler Albert en gång liknade vid uppochnervända kojuver. Domkyrkan var centrum i eget stift och skulle så förbli

till 1915. Väckelserörelsen hade gått över landet sen några decennier tillbaka och även präglat Kalmar, med pedagogen Cecilia Fryxell på Rostad som en av frontfigurerna. Nu, i 1880-talets början, hade det värsta motståndet mot ”svärmarna” lagt sig och konventikelplakatet var upphävt sen 1858.

Folklivet och allt vatten i och runt staden lockade förstås sysslolösa barn och skolungdomar ut på äventyr. Längs den långa vattenlinjen mot Kalmarsund fanns bryggor, badhus, vedgårdar, packhus och ”muddern”, sankmarken i Malmfjärden som stadens arbetare fyllde ut i årtal för att skapa fast mark. Längre bort låg Ängö med sin befolkning av småbrukande fiskare, varvsarbetare och annat sjöfolk, nyligen förenad med fasta landet med en nybyggd bro, Ängöbron.

I Kalmar hamn som fortfarande var stadens hjärta myllrade det under vår, sommar och höst av liv. Handelsfartygen, ännu under segel, lastade mest trä för utförsel och spannmål för införsel. Varför spannmål, kan man undra, det fanns ju gott om den varan i Kalmars omland. Svaret fanns på Skeppsbron ytterst på Kvarnholmen där industrimannen och mecenaten Johan Jeansson (1831–1896) höll på att uppföra Kalmar Ångkvarn. Samma år som Albert började skolan byggdes silo, magasin och det höga elevatortornet (som revs först vid mitten av 1900-talet) och året innan han slutade skolan uppfördes ytterligare magasin och andra byggnader i det jättelika komplexet. Ett stycke från handelshamnen låg den nyanlagda ”Ölandshamnen” med stadens ångbåtstrafik, bland annat till och från Öland. Här fanns också Fiskbron med livlig fiskhandel. Det var i ”Ölandshamnen” den definitiva slutpunkten för Alberts skolgång i Kalmar sattes – som vi kommer att se i berättelsen *En eftermiddag i december* (s 12).

Den nyanlagda Stadsparken intill slottet och den åttkantiga restaurangen ”Byttan” med snickarglädje och öppna verandor var också en magnet av rang. Där kunde det vara roligt att flanera och titta på folk, kanske framför allt på flickor. Här i parken upplevde den hypersensible gymnasisten Albert en kärlekssorg som drabbade honom så hårt att han blev sängliggande.

Staden var med undantag för Kalmar Ångkvarn knappast industrialiserad vid den här tiden. De olika hantverksyrkena utfördes mest på gammalt vis. Här fanns en brokig samling yrkesfolk, varav de flesta arbetade med tändstickor, kakelugnar och tapeter. Här blandades hög och låg på kullerstensgatorna: fattiga hjon, arbetare, välbeställda och stadsoriginal om varandra. Persongalleriet gav stundom Albert stoff till dikter, gärna om dem i samhällets fattigaste ytterkant, som till exempel *Barmhärtighet* (daterad 1888, se s 17).

Tongivande i staden var fabriks- och industriägarna och de lärda; kyrkans och skolans män. Till dem kan vi foga tidningsmän från stadens livaktiga tidningar Barometern och tidningen Kalmar. En som lät tala om sig i hela landet var chefredaktör Hjalmar Petersson (f 1852 i staden) som ledde tidningen Barometern i mer än fyrtio år fram till sin död 1919. Han var gammal storskoleelev och tillhörde under skoltiden gymnasieförbundet N3, där även Albert kom att väljas in. Petersson var press- och kommunalpamp i staden och en hjälpande hand för diktande storskoleelever som ville bli publicerade i Barometern.

Albert var en av dem som vågade sig upp på Barometers redaktion med ett självskrivet alster, men han blev bryskt avvisad. Han slapp visserligen att få en brevprens slängd efter sig (vilket tydligen hänt en annan hoppfull yngling) men hans dikt *De satte rosor på mitt bord igår* slapp inte förbi argusögat. Enligt Hjalmar Petersson var den inte värd femtio öre ens och

kom således inte till trycket. Den melankoliska dikten börjar i ljus men slutar (som så ofta i Alberts fall) i mörker.

Här första versen av tre:

De satte rosor på mitt bord igår
jag tog av dem och knöt ikring ditt hår
och du kring mitt, tills ödslad var din gåva.
Du spelade för mig, du sjöng och log
tills solen sänkte sig och dagen dog
och kransade vi gingo för att sova

Storskolan i Kalmar

Storskolan, eller Kalmar högre allmänna läroverk som det egentligen hette, ritades av arkitekt Carl Fredrik Sundvall 1812 som ersättning för ett äldre skolhus som gick upp i lågor vid stadsbranden den 11 augusti 1800. Efter provisoriska lösningar på skolans lokalproblem och sedan ritningarna ändrats en del av Jacob Wilhelm Gerss fanns till slut pengar för att bygga.

År 1835 stod byggnaden klar i stram arkitektur med täta fönsterrader i nyklassisk stil, uppförd av sten som brutits ur befästningen Fredriksskans. Men skolan blev snart för trång och år 1867 stod ett stort annex i samma strama arkitektur färdigt ”bakom” huvudbyggnaden, med gaveln mot Norra Långgatan. Alla trångbodda flyttade nu hit från skolan vid torget: domkapitlets expedition, biblioteket, biologins naturaliesamlingar, gymnastiken, kemin och bildundervisningen. ”Vaxis” Johansson, skolans vaktmästare, fick också plats i annexet. Eller som kalmarsonen, journalisten och författaren Waldemar Swahn (1877–1957) uttrycker det i *Storskolan II*: ”där han (”Vaxis”) och gymnastiken och sången och preparaten och ’artisten’ Fritzells gipsmodeller och klossar bodde”. Mellan husen låg en rymlig grusad skolgård med plats för lek och gymnasisternas militärövningar som då och då utfördes här på gymnastiklektionerna.

Båda husen finns kvar idag. På inskriptionen ovanför skoldörren mot Stortorget finns en närmast oläslig inskription på latin: ”Docili juventae ex incendio restituta MDCCCXXXV”, ”Återuppstådd ur askan till unga elevers fromma 1835”. År 1937 hade Storskolan tjänat ut och eleverna flyttade till den nybyggda Stagneliusskolan – till många gamla storskoleelevers sorg.

På gamla fotografier från Storskolans inre möts man av mörka stentrappor och asketiska klassrum där rakryggade elever sitter två och två i hårda, sönderkarvade träbänkar. I våra dagar vore detta en uttjänt skolmiljö, men många av den tidens elever vårdade sina storskoleminnen som något av det finaste i livet. Waldemar Swahn som i ord och bild bidragit med otaliga värdefulla Kalmarminnen till eftervärlden kommer ihåg åren som elev i Storskolan med en god portion nostalgi. I *Ur minnenas sekretär* skriver han:

”Själva skolan – den vita, stramt värdiga byggnaden i novantik stil – låg, som sig bör i en gammal stiftsstad, mitt emot den Tessiska domkyrkan. Hela interiören var spartanskt enkel, men man trivdes ändå i denna gammaldags patriarkaliskt styrda institution med klassrummens gråmålade väggar, nakna flämtande gaslågor i taket och de slitna golvplankorna, som varje måndag efter skurningen på lördagen verkade ännu mer slitna. Jag tycker mig ännu höra ekot av pojknarnas klampande språng uppför trapporna från nedre hallen med dess

klassiskt välvda tak till den övre, där en smidesjärnsbalustrad var det enda dekorativa”.

Albert i trivialskolan

Som vi sett i avsnittet om Alberts barndom hade det inte varit några svårigheter för 14-åringen Albert att uppfylla inträdeskraven till Storskolans första klass. Enligt de detaljerade statuterna, framförda i en enda lång andlös mening, måste den blivande eleven kunna ”säkert och väl läsa innantill svenska språket samt med egna ord redogöra för innehållet av en uppläst, enkel berättelse, skriva en redig och jämn handstil, äga någon färdighet i rättskrivning och hava inhämtat kännedom om bibliska historien efter en kortare lärobok samt äga insikt i kristendomens huvudläror enligt Luthers lilla katekes, äga färdighet i användandet av de fyra räknesätten i fyrsiffriga hela tal, ävensom hava förvärvat någon övning i huvudräkning och känna grunddragen i Sveriges geografi samt äga någon färdighet i begagnandet av kartan”.

Skolgossen in spe fick inte vara äldre än nio år vid sitt inträde i Storskolan och inte ha någon smittsam sjukdom. Albert var överårig men ett undantag kunde göras, säkerligen med Herlins hjälp. Den fruktade tuberkulosen, tbc, skördade årligen offer bland eleverna på Storskolan och hade gjort så under några decennier. Alberts tuberkulos som tog hans liv blommade ut först under de sista åren i Stockholm.

*

Den 29 augusti 1883 började Albert sin skolgång i ”Första klassen A” i Storskolan invid domkyrkan. Klassen hade 25 elever, födda mellan 1870 och 1874. Albert som ”69:a” var således äldst i klassen. Han hade inackorderats i ett litet rum i ”Sar-Lisas” gård på närbelägna Norra Långgatan. På Kvarnholmen fanns förvisso det ståtliga Stortorget, domkyrkan kakelugnsfabriken, ångkvarnen och andra större byggnader, men i övrigt dominerades stadsdelen av små gårdar fulla med skrymslen och vrår, omgärdade av plank i trä. Nattetid lystes gatorna upp hjälpligt av gaslyktor och invånarna stördes väl då bara av brandvaktens rop. Enligt den originelle kakelarbetaren, författaren och tecknaren John Sjöstrand (1875–1948) beboddes Kvarnholmen av ”lotsar, sjökaptener, mamseller och annat snällt och lyckligt folk”.

Inne på en sådan gård, ett stenkast från sin skola, skulle nu Albert bo. Tidvis under skoltiden kom han att dela vindskupa med andra pojkar. En av dem hette Nordén i efternamn, men det är också allt jag vet om den gossen. Han var i vart fall inte någon av Alberts klasskamrater. Alberts trånga och sparsamt möblerade rum kunde knappast liknas vid de rymliga ”lyor” eller ”kolor” som de bättre bemedlade skolpojken bebodde. Inte heller hade han ”betjänt” som en del av dem, ofta en yngre skolpojke som mot en mindre peng uträttade ärenden. Men Albert skapade trivsel i sitt rum så gott det gick: här vårdade han de få privata böcker han ägde och prydde väggarna med egna bilder och dikter. Det var bilder av sköna kvinnor som på den tiden följde med i Duke-Durhams cigarettpaket, citat ur böcker han älskade – som Carduccis *Hymn till Satan* i Fredins översättning, eller Nietzsche – torkade blommor och mycket annat.

Saknade Albert sin familj? Hemma i Bettorp fanns föräldrarna och småsyskonen Jenny, Carl, Gerda, Viktor Hugo och Mathilda. Hur skulle det gå för en blyg och överkänslig bondpojke att inlemma sig i en pojkskola, där sträng kristen moral predikades och där lärarkåren stod för traditionella värderingar? Ja, till en början var nog Albert försagd inför det nya. Visst fanns det många öläningar och/eller bondpojkar i Storskolan som han kunde känna sig hemma

med. Men här gick också prästsöner och annat bättre folks barn som skulle ha en grund för vidare utbildning till välbetalda arbeten i samhället.

Alberts tid i Storskolan skulle bli splittrad. Han kom att vistas där från 1883–1886, var sedan borta i fem terminer, återkom vårterminen 1889 till sjätte klass, gick om sjunde klass och avslutade skolgången utan examen 1891. Faderns konkurs 1883–1890 och följderna av den lade ett omänskligt tryck på Albert att själv klara sitt uppehälle under skolgångens sista år, något som till slut blev honom övermäktigt.

*

Albert var nu tidigt i ottan på väg till en respekterad lärdomsskola. Men här skulle han inte kunna utebli från skolan som hemma i Norra Möckleby. Punktlighet var bara ett av skolans många honnörord. Det var Storskolans legendariske vaktmästare Johansson, inte kallad ”Vaktis” som man kunnat vänta sig, utan ”Vaxis”, som före sju släppte in disciplinerna till morgonbönen där de kom springande från olika håll i stan. I god tid dessförinnan hade ”Vaxis” öppnat skoldörrarna för de elever som var ålagda att tända upp i kakelugnarna och tända takens gaslågor. Kom någon elev för sent till morgonbönen blev han utelåst och fick en ”bönpinne” i ordningsboken.

Här tog Albert plats i den stora bönsalen tillsammans med de andra eleverna den första skoldagen. Prick klockan sju började morgonbönen, övervakad av rektor Marcus Rosberg (1839–1914) som tronade på en egen stol. Hans rosiga anlete som utstrålade idel välvilja uppvägdes i någon mån av rottingen och den grekiska bibeln som vilade mellan de knäppta händerna. Salen var enkel och flärdfri med en kateder i guld och vitt i blickfånget. Framför och vid sidorna av den grupperade sig träbänkar för alla pojkarna. Resten av inredningen bestod av ett gammalt väggur som tickade olidligt högt och slog sina slag än högre och en kammarorgel som trakterades av någon spelkunnig äldre skolpojke ur gymnasiet. ”Vår Gud är oss en väldig borg” tillhörde standardrepertoaren, följd av en betraktelse hållen av en lärare och bön. Den här dosen av gudlighet ansågs inte vara tillfyllest utan eleverna var också ålagda att gå till gudstjänst i domkyrkan var tredje vecka, något flera förstas försökte slingra sig ifrån. Sinnrika flyktförsök kvävdes oftast i sin linda av ”Vaxis” som kände sina pappenheimare och deras olika flyktvägar.

Rektor Rosberg, av alla kallad ”Marcus”, var en stor personlighet. Många av hans elever har berättat om hans person, bland annat i böckerna om Storskolan. Han var kalmarson, tidigare storskoleelev, en rättrådig och fridsam man. Rottingen använde han ogärna på sina elever, bara när han var därtill nödd och tvungen. Annars var det mest träbänkarna han slog rottingen i. Han snusade ”Ljunglöfs Etta” och snusspåren på golven utvisade likt en ariadnetråd hans trippande färdväg. ”Marcus” var utrustad med en stor röd snusnäsduk som han viftade bort vilsekomna snusflagor med eller när han ville accentuera sina ståndpunkter. Han älskade Homeros och kryddade allt som oftast sitt tal med ”jaha, si”.

I vissa avseenden var Rosberg före sin tid. Han föredrog milda tillrättavisningar, gärna med en humoristisk knorr. Ett strafftal från Rosberg kunde låta så här: ”Den första sten jag får se kastas på skolgården, den tar jag in på expeditionen och klår upp” eller så här: ”... för ser ni gossar, näst gudsfuktan och rena seder så vet jag ingenting värre, än när ni ritar på bänkarna”. Han, biskop Genberg och lektor Hallmer (en av Alberts lärare) var moderna nog att föreslå att folk skulle behålla hatten på när man hälsade ute i stadslivet. Det var ett evigt hattlyftande, tyckte de, men hatten på var framför allt bra ur ”sanitärt hänseende”.

Trots allt var Rosberg förstås en sann produkt av sin tid och samhällsklass och fraterniserade knappast med skolpojkar. Han höll ett skarpt öga på alla elever som drack för mycket punsch, läste nytkommen, farlig litteratur och missade morgonbönen. Albert och han hade nog anledning att träffas då och då.

*

Som vi sett var Alberts första klass benämnd 1A. Uppdelningen av elever i A- eller B-klass gjordes av rektor Rosberg och den enda förklaringen han gav var att han ville ”skilja fåren från getterna”, en finurlig formulering som knappast skingrar dimmorna kring vad han egentligen menade. I klassrummet satt eleverna ”primus” eller ”kluns” i trivialskolan, allt efter klasslärarens bedömning. Albert var bra nog för att sitta ”primus”, det vill säga på främsta raden, men det gällde bara de första åren.

Redan från första klass var Albert befriad från musik och gymnastik. Musik hörde han i hemmet som barn och ung; Erik Petter spelade fiol, modern och systrarna spelade piano. Han tyckte om musik men saknade tydligen förutsättningar för skönsång, vilket väl var det som efterfrågades vid den tiden. I dikten *Musik* begråter han det orörda pianot där hemma som förstummats vid konkursen:

Förr var pianot varje dag i bruk
och friska melodier hördes stiga.
Nu har det somnat i sin gröna duk.
Hur länge skola strängaspelen tiga?
(...)
Befriande, bevingande musik,
sänd av en gud att bringa tröst i tårar!

När det gällde gymnastiken var det kanske hjärtat som spökade; då och då under vuxna år hänvisar Albert till ett hjärtbesvär som han tydligen ärvt efter sin mor och som fick honom att rodna starkt i vissa lägen. Han hade tur som slapp gymnastiken; den tyranniske gymnastikläraren ”tjocke Holmberg” tycks ha plågat sina elever mer än nödvändigt bland ribbstolar, plintar och bommar.

Senare slapp väl Albert också gymnasisternas militärövningar på skolgården, då de fick skjuta med gevär och hålla stridsövningar. Kanske var detta tänkt som en förövning till kommande exerciser? Vid fältmarscherna om våren drog man ut på landet och avslutade det hela med öl och cigaretter i någon gräsbacke. Ytterligare tillfälle att marschera fick gymnasisterna den sjätte november varje år då de i fosterländsk yra tågade till slottet, betittade och påhejade av stadsborna längs vägen.

I trivialskolan, som de tre första klasserna kallades, undervisades barnen av samme lärare i alla ämnen; först i gymnasiet hade man ämneslärare. Alberts förste klassföreståndare var adjunkten Karl Matthias Ling (1836–1887), då en snart femtio år gammal, glad och vänlig värmlänning med stora valrossmustascher. Ling undervisade även i latin, franska och modersmål i gymnasieklasserna. Själv tyckte han bäst om att undervisa i de yngre klasserna. Eftersom han var godmodig och hade ”ett jämnt lynne” var han bra på att introducera barnen till det nya livet i Storskolan och försöka vänja dem vid de krav skolan ställde. Privat var Ling en sällskapsbroder av rang och sångare i ett av Kalmars många musiksällskap. Där sjöngs det folkvisor och fosterländska sånger i tidens anda. Här var även unga kvinnor med, utvalda

bland de skönsjungande ”isbitarna” på Nisbethska flickskolan. Det sägs att det flörtades en del mellan sångarna ...

Albert bedömdes ha kunskaper nog för att hoppa över andra klass och befann sig höstterminen 1884 i ”Tredje klassen A” med 35 elever. Här fick han än en gång en bra klassföreståndare, adjunkt Per Albert Wahlström (1842–1922) som var prästson från Kastlösa på Öland. Wahlström hade året innan fått tjänst vid Storskolan för att undervisa i kristendom, latin och tyska på gymnasiet. Han hade gedigna kunskaper efter lång lärartjänst i Stockholm och brann för allt tyskt. Som ung hade Wahlström studerat tyska språket i universitetsstäderna i norra Tyskland. Han hade ett stort privat bibliotek i sitt hem i Västra kvarteret i Kalmar, företog årligen resor till Tyskland och pratade helst och mycket om landet med sina vänner. Kanske var det Wahlström som lade grunden till Alberts kunskaper i tyska?

Precis som Ling trivdes Wahlström bäst i de lägre klasserna i trivialskolan. Ett av hans eftermälen lyder lite snirkligt uttryckt: ”För de små, som sålunda kommo under hans handledning, var han icke blott den samvetsgranne läraren, utan även den faderlige vännen, som allvarligt men till–lika milt och saktmodigt underlättade övergången från hem och småskola till läroverkets mera stränga och reglementerade ordning.”

Trivialskolan avlöpte väl för Albert. Rebellen i honom höll på att vakna men han var ännu inte i öppen opposition med lärarna. Hans första bevarade dikter härrör från tiden runt 1885 då han går i tredje klass och är sexton år gammal (se s 22).

Albert i gymnasiet

När trivialskolan var avklarad började allvaret i gymnasiet. Nu skärptes kraven på eleverna vad gällde inordning, studiefлит, ordning och uppförande. Men de fick också vissa friheter: tillstånd att röra sig fritt ute på stan och på vissa lokaler och efter medgivande av rektor ta ett glas punsch eller två. Nu kunde eleven också väljas in i föreningen N3, få läsa Fader Vår på morgonsamlingen (kanske inget Albert traktade efter), tituleras ”herr” och slippa den barnsliga blå-gula mössan med klassnumret framtill. Med den rödfodrade gymnasistmössan var man ju däremot snudd på vuxen. Nu var det också slut med luggningar i klassrummet och rottingstraff på rektors expedition. Under Rosbergs tid fick gymnasisterna som en särskild ynnest dessutom *sitta* i bänken när de svarade på lärarens frågor, något som var otänkbart för både tidigare och efterkommande rektorer.

Klassisk linje innebar huvudinriktning på latin, grekiska, levande språk och teologi. I Alberts efterlämnade papper finns en del övningar i grekiska av hans hand. Men efter en termin eller två valde han bort ämnet, något han ångrade senare i livet. Latinet traggade han med otaliga lektioner, kvällar och lediga stunder. Alla klassiska gymnasister och bildat folk förutsattes kunna citera och förstå citat på latin och strofer ur de stora klassiska verken vid den här tiden. Gymnasisternas tegelsten, latinlexikonet ”Stora Cavallin”, användes flitigt och förekommer bland annat i prosastycket *Vrakstumpar*. Där berättar Albert hur skomakaren på nedre botten i huset där han bor i Kalmar försöker frälsa honom och han målar i ironisk ton upp sin egen framtid: om tre år är han, skolans störste fritänkare, nybakad student och sedan går han vidare till akademien. Till slut blir han präst och ”får pastorat, får en isterbädd kring hjärtat och bär med värdighet en skön sidenhatt i Guds församling”.

Att få ihop pengar till alla skolböcker Albert behövde vid inträdet till gymnasiet kanske inte var helt lätt. De fanns visserligen att köpa på Holtsbergs Bokhandel på Kaggensgatan men Albert köpte nog begagnat av äldre gymnasister. Lexikonet ”Stora Cavallin” kostade en tia i

inköp och till latinet behövdes också de klassiska diktarna Horatius, Livius, Cicero och Vergilius, och *Latinska att-konstruktioner* (låter spännande). Och så var det Odhners och Pallins (*Lilla Pallin*) böcker i svensk historia (Odhners *Lärobok i fäderneslandets historia* hade det uttalade syftet att ”fostra barnen till lojala undersåtar”), Haglunds och Wiemers böcker i algebra, kyrkohistoria, Norbecks teologi, böcker i modersmålet, engelska (bland annat *A Christmas Carol* från 1843 av Charles Dickens), franska, tyska och grekiska ... Utöver de här läroböckerna på Alberts lista behövdes böcker i matematik, kemi, fysik, geografi och botanik – och dessutom gråpapper till alla växter som skulle pressas vid utomhuslektioner och över sommaren. Runt femtio kronor skulle detta bokkalas gå på. På något sätt fick Albert ändå ihop pengarna.

*

Höstterminen 1885 hittar vi den sextonårige Albert i ”Fjerde Klassen, Klassisk linje” tillsammans med 19 andra elever. Hans klassföreståndare var en studerande, vikarierande adjunkten Sven Ljungstrandh, som undervisade i modersmål, tyska och kristendom ett par år på skolan. Annars vet jag inte mycket om honom ... mer än att han förlovade sig den 23 maj 1888, vilket ju knappast hör hit.

Albert slutförde det här första gymnasieåret i fjärde klass, men efter det var han borta från Storskolan fem terminer: skolorna 1886–1887 och 1887–1888 och ht 1888 – om man får tro klassförteckningarna. Möjligtvis kan man ha kommit överens om att han skulle läsa hemma för att kunna hjälpa till hemma i Bettorp. Familjen hade väl inte längre råd med tjänstefolk eller kostnader för en son i Storskolan. Och snart var konkursen ett faktum; den inleddes den 25 juni 1888.

Vårterminen 1889 – mitt under den pågående konkursen som avslutades först i februari 1890 – återkommer Albert till Storskolan, nu till ”Sjette Klassen, Öfre afdelningen, Klassiska linjen”. Tydligt hade han på något sätt klarat femte klass eftersom han blev uppflyttad till sjätte klass. Nu har förhållandena förändrats, familjen är utblottad och har tvingats flytta från Bettorp. Trots det verkar Albert vara helt inställd på att klara utmaningen att gå klart de två sista åren med minsta möjliga pekuniära stöd från familjen och få sin examen. Några månader tidigare, i september 1888, hade han valts in i det litterära gymnastiförbundet N3 och det sporrade honom säkert att stanna kvar i skolan. Det var där han upptäckte sin förmåga att dikta och skriva och det var där han kände att han kunde uträtta något.

Alberts klassföreståndare var nu lektorn Fabian Julius Baehrendtz (1849–1920), vars namn är välbekant för varje historieintresserad kalmarit. Skolpojkar kallade honom ”Kina” eller ”Kina-mann” och han förefaller ha varit en riktig kalenderbitare. Det var han och Volmar Sylvander som lade en stabil grund för en kalmaritisk lokalhistoria i fosterländsk anda. Han grävde ut fornlämningar (bland annat flera gravar i Alberts hemsocken Norra Möckleby), ordnade dåvarande Kalmar Läns Fornminnesförenings samlingar av fornsaker och andra föremål till ett museum på slottet (grunden till Kalmar Läns Museum), förtecknade Storskolans samling av mynt och minnespenningar och skrev faktaspäckade artiklar om staden Kalmar, slottet och många andra ämnen.

Som katederryttare var Baehrendtz ohjälpligt fantasilös och många elev fann plötsligt ”att hävdernas blad med ett slag började knastra ovanligt torrt”. Historiska anekdoter som kunde ha kryddat undervisningen var honom främmande. Men han hade ett vänligt sinnelag och kunde ibland visa stor personlig omtanke. Albert var intresserad av historia och det råder inget

tvivel om att ”Kina-manns” undervisning fastnade i hans minne. Som ung vuxen, med Storskoletiden i färskt minne, utgår Albert ibland från historiska händelser i dikter och prosa.

Lärarna på Storskolan var ett galleri av de mest skiftande personligheter. Jag vet inte vilka Albert hade i de olika ämnena i gymnasiet. Förmodligen kom han i kontakt med de flesta av de lärare som var anställda på skolan under 1880-talet, antingen i klassrummet eller i förbundet N3s skiftande verksamheter - litterära tävlingar, årsfester, teaterföreställningar och annat.

Utöver Alberts tre klassföreståndare Ling, Wahlström och Baehrendtz fanns under hans skoltid följande gymnasielärare i kollegiet: Axel Areskog (”Tåan”, tyska, engelska, modersmål), Fabian Berg (”Berguven”, tyska, latin), Bror Arvid Engström (”Fnatten”, zoologi, botanik, historia, kemi), Gerhard Jön Fritzell (teckning), Ossian Holm (”Jesuiten”, latin, grekiska, kristendom), Carl Erik Holmberg (”Tjocke Holmberg”, ”Iso”, gymnastik), Hugo Holmström (matematik, naturalhistoria, kemi), Gustaf Johansson (”Dingo”, musik), Lorens Olof Melander (”Mulle”, modersmål, matematik, naturlära, latin, välskrivning), Gustaf Melén (latin, grekiska, historia, geografi), Magnus Rudolf Melén (”Masse”, latin, grekiska, modersmål), Håkan Adil Neander (tyska, franska, engelska, modersmål), Lars Nilsson Hallmer (kristendom, modersmål, tyska, latin), Jöns Nilsson Nyblén (”Nypen”, kristendom, modersmål, tyska, historia, geografi) och Andreas Petersson (”Greven”, matematik, fysik, engelska).

Alla hade de sina speciella egenheter och karaktärsdrag. Några uppfyllde vår tids schablonuppfattning: att de var stränga fostrare med kristen, borgerlig moral som på fritiden ägnade sig åt att deklamera fosterländsk vers, sjunga i kvartett, dikta en tillfällighetsvers då och då och kanske dricka punsch i goda vänners lag. Andra – men de var färre – såg gossarna som människor och tillät dem att uttrycka sig fritt utan att straffas för det; den varmhjärtade lektorn Ossian Holm var en av dem. Han behandlade pojkarna med en god portion humor och förståelse och lyssnade med intresse på deras synpunkter även om han personligen inte delade dem. Holm hjälpte sina gossar också på ett personligt plan med goda råd, något som annars var högst ovanligt bland lärarna.

En del lärare frestade sina pojkars tålmod mer än nödvändigt: som till exempel den ståtliga skåningen Fabian Berg med böljande skägg som tvingade sina adepter att böja latinska verb både framlänges och baklänges och Lars Nilsson Hallmer som (förgäves) försökte få pojkarna att förstå de närmast obegripliga finurligheterna i Norbecks *Lärobok i teologi* (första upplagan kom 1840). Om Hallmer berättas det att han hade de största fötter som någonsin skådats. När han på sina vandringar i klassrummet råkade hamna i ett hörn var han tvungen att backa ut som en liten ångbåt, berättar hans forne elev Emil Meurling (som i vuxen ålder blev redaktör för *Svenska Amerikanska Posten* i USA).

Den temperamentsfulle ”Tjocke Holmberg” skilde ut de svagaste gossarna i gymnastiken och placerade dem i något han kallade för ”Åsneroten”. Den hjulbente och rödhåriga ”Nypen” Nyblén älskade att deklamera ur *Fritjofs saga* på sitt breda skånska modersmål. Klassen var helt förbi av återhållet skratt när ”Nypen” tog sats i sagans sjätte vers: ”Bjöörn ouck Fritjuff sutto böuda vid ett schackbourd sköunt at sköuda ...”

Det skolämne som kom att betyda mest för Albert i Storskolan var modersmålet. Undervisningen i ämnet var allt annat än inspirerande. I de tre första klasserna tragglade lärare och barn mest med slavisk innanläsning, monoton välläsning och lika monoton rättskrivning.

Litteraturhistoria lyste med sin frånvaro och poeters och författares namn förblev bara namn för eleven, helt utan koppling till person och författarskap.

Modersmålsundervisningen hade stagnerat i gamla mönster men på Storskolan fanns lärare som insåg att den behövde förnyas. Oscar Svahn (1833–1908), en nestor inom stadens samhällsliv och tidningsvärld, undervisade på Storskolan på 1870-talet och hade då drivit ämnet framåt med nya revolutionerande tankar. Hans första två motto i undervisningen var: Känn det du läser och våga debattera. Inom N3 var båda dessa motto närvarande i deklamationsövningar och livliga debatter i givna ämnen. Det tredje mottot gällde när man skulle skriva en uppsats, eller ”kria” som det hette då: inhämta fakta, disponera stoffet och skriv enkelt, utan poetiska och romantiska krusiduller.

I våra tider är Oscar Svahns budskap knappast något nytt, men det var banbrytande då. Till en elev som fallit in i tidens storvulna och smäktande språk i en uppsats sa han: ”Din stil, min käre E., är lik en yppig rosenbuske, rik på praktfulla rosor. Skada bara att både blad och blommor äro så fulla av ohyra!” Sigurd Rydström skriver i sina anteckningar att en kriarättare på Storskolan berättat att ”inom kriaböckerna fräste kriaskribent och kriarättare mot varandra likt två ilska katter”. Själv skrev Oscar Svahn som han lärde och gav under några år på 1880-talet ut de omåttligt populära tidskrifterna *Svenskt skämtlyne* och *Svensk Folk Tidning*.

Men var och hur skulle eleven egentligen inhämta fakta till sina uppsatser? Oscar Svahn hade länge pläderat för ett särskilt ”lärjungebibliotek” på Storskolan men det hade ännu inte kommit till stånd. Det som fanns var ett oordnat bibliotek med tusentals volymer högst upp i skolans vindsvåning med böcker från 1600-talet och framåt (Kalmar Stifts- och Gymnasiebibliotek). Det innehöll bland annat donationer från kanslirådet Jonas Carl Linnerhjelm på Ebbetorp och lektor Johan Jacob Borelius, som stiftade Skandinaviska lässällskapet 1854.

I staden fanns även det så kallade ”Stadsbiblioteket” med ca 800 band, reseskildringar och böcker i historia och populärvetenskap. Biblioteket var ett mörkt litet rum i ett uthus på rektor Dahms gård och höll öppet en eftermiddag i veckan. Kanske hittade Albert hit någon gång trots att biblioteket inte annonserade eller berättade om sin existens.

*

I sjunde klass blev det tvärstopp för Albert i studierna. Han hade nått fram till sin verkliga Sturm- und Drangperiod och gör uppror mot världen och auktoriteterna. Han tillbringar fyra lästerminer – läsåren 89/90 och 90/91 i sjunde klass och slutar skolan för gott utan examen höstterminen 1891, tjuugoett år fyllda.

De två åren i sjunde klass blev svåra för den unge Albert då han skulle försöka få en avgångsexamen utan att ha pengar till sin försörjning. Han svalt illa (han talar om ”rasande hunger”), köpte böcker av Nietzsche i stället för mat och tvingades ge läxhjälp åt behövande skolkamrater för att få in lite kontanter. Även till Oscar Svahn gick han för att hjälpa pojkarna i familjen med läxorna. Waldemar Swahn, Oscar Svahns son, minns Albert som ”den långa, rödhåriga gymnasisten” med borstiga mustascher. Han var ingen pedagog, skriver ungdomsvännen Ernst Ekman, och hade ingen fallenhet för att undervisa. Men för varje pojke fick han in två kronor och kunde på så vis hösta in runt 20 kronor i månaden. Potatis och kallmat skickades till honom från Öland men i Kalmar hade Albert ofta inte ens pengar till en kopp mjölk. Hans skrivklåda och nyvunna insikter om *livet* – det vill säga frågor som inte

hade det ringaste med studierna att göra – splittrade honom och han kunde inte koncentrera sig. Han var inne i en existensiell kris.

Alberts sista betyg i Storskolan talar sitt tydliga språk: han blev underkänd i fysik, matematik och uppförande och var duktig i modersmål, franska, filosofi och teckning. I övriga ämnen var han medelmåttig. Han tycks inte ha fått något avgångsbetyg. Det sägs att han försökt gå upp som privatist i ett skånskt läroverk (Ystad har nämnts) men att det stupat på hans sänkta uppförandebetyg. Att han var underkänd där kan ha att göra med hans bristande närvaro vid morgonböerna men hade säkert andra skäl också. Slutpunkten för Alberts skolgång i Storskolan sattes i väntan på färjan i Kalmar hamn en kall vinterdag. Albert berättar själv:

”En eftermiddag i december 189x (1891, min anm) stod min far och jag på Skeppsbron i Kalmar för att invänta isbrytaren som skulle föra oss över till Öland. Åkaren hade just avlämnat mina saker på bron, en gammal soffa med trälock, en bokhylla, ett klumpigt skrivbord och ett par säckar med sängkläder och böcker, det var allt. Min far stod och tittade ut åt sjön med ett bekymrat uttryck i ögonen. Ehuru han icke sagt ett ord, kände jag att han var mycket missnöjd med mig. Jag hade försummat mina studier under de två sista åren och ehuru jag levt ganska knappt och även själv medelst privatläsning bidragit till mitt underhåll, hade jag dock förorsakat honom utgifter, som var större än vi hade råd till. Jag hade min dryga del (... oläsligt, pappret sönderrivet) hans hår grånat, det kände jag bittert, och varje (”rynka”? pappret skadat) i hans anlete skar mig i själen.”

Så skrev Albert och han berättar vidare i samma prosastycke att det var svårt att lämna Kalmar. ”Jag hade ett par vänner jag skulle sakna mycket. Och så fanns det även en ung flicka som jag under det sista året lärt känna och hålla av”. Den flickan var hans stora kärlek Sigrid Ekman, en av vännen Ernsts fyra systrar, som han träffat i Kalmar för första gången i maj 1891. Eftersom färjan dröjde tog Albert tillfället i akt att än en gång smita in ”innanför vallarna” (han sa till fadern att han bara skulle gå och köpa några cigarrer). Han ville inte hem till Öland, han ville stanna där han var, men förstod att det var omöjligt.

Gymnasieförbundet N3

Säkerligen skulle Albert också komma att sakna skolans litterära förbund N3 där han hade valts in i september 1888. Där hade han varit mycket aktiv, deltagit i pristävlingarna i poesi och deklamation, skrivit i förbundetstidningen och haft plats i styrelsen en tid.

Varje läroverk med självaktning hade vid den här tiden en eller flera gymnasieföreningar. I Storskolan var det litterära *Förbundet N3* tongivande. Eftersom jag ännu inte hittat några spår efter N3s arkiv får jag försöka återberätta vad andra (Ch Pierre Backman och Waldemar Swahn) berättat i olika minnesböcker.

Först en liten tillbakablick på N3 som bildats den tredje november 1864 (därav namnet). Några intresserade, bland dem Alberts välgörare Carl Herlin och gymnasisten, sedermera författaren Jon Olof Åberg (se Barndomskapitlet s 13) hade den kvällen samlats hos matmamman ”mamma Lindvall” vid Rackarporten i Kalmar. De skulle instifta förbundet och på samma gång ta farväl av Fredrik Adolph Palme (statsminister Olof Palmes farfars halvbror) som var på väg till vidare studier i Visby.

Carl Herlin, tidigare storskoleelev, anhängare av skandinavismen och vid den här tiden studerande i Lund var den som tog initiativet till N3. Mitt under festen äskade han tystnad och höll ett tal som han inledde med: ”Bröder, låtom oss sluta förbund”. Mottot för förbundet skulle vara ”Det sanna och sköna”, inspirerat av Tegnér’s dikt *Det eviga* från 1810 (”Det sanna är evigt: kring himmel och jord/genljuda från släkte till släkte dess ord” – ”Det sköna är evigt: med fiken håg/vi fiska dess gullsand ur tidens våg”).

Efter Herlins tal, framfört med äkta fosterländskt patos, dracks fler punschskålar, dikter lästes upp, hurrarop och sånger skallade och så var förbundet fött. Stadgarna antogs några dagar senare. Detta första N3-förbund föddes bland punschskålar och kom en dag drygt trettio år senare att avsomna, delvis på grund av alltför många punschskålar.

”Det sanna och sköna”, hur skulle då detta ädla budskap gestaltas av gymnasisterna? Jo, genom litterära övningar och pristävlingar i poesi, prosa och deklamationer och diskussioner över givna ämnen; som till exempel ”Var Gustaf III en bra kung?”, ”Kvinnan bör ha samma medborgerliga rättigheter som mannen” eller ”Vem var Sveriges bäste kung?” Till det sanna och det sköna hörde även teaterföreställningar och sång- och musikframträdanden.

Elevtidningen fick namnet *Förbundet 3 November*. Någon har förmodat att rikstidningen *Fäderneslandet* tjänade som förebild. *Fäderneslandet* (1830–1954) hade utvecklats från kungatrogen till radikal och skvalleraktig. Den sistnämnda blandningen tilltalade N3-gymnasisterna. Tidningen blev en ventil för deras uppdämda känslor och var hållen i en raljant och lössläppt ton. Här blandades längre texter med officiella och kyrkliga notiser, meteorologiska dito (”Medeltemperaturen i skomakaremästare Grönlunds verkstad har under de senaste åtta dagarna varit sex grader under fryspunkten”), vilka som valts in i N3-förbundet, annonser och insändarspalt, och sist men inte minst poesi och prosa av Storskolas gymnasister.

Albert var ansvarig för spalten ”Grupper och personer” där lärare och skolkamrater fick sina porträtt tecknade i vers eller prosaform. Här blandades ironiska och kärleksfulla tongångar om vartannat. Där kunde han till exempel skriva om en törstig stadsbo som är på väg till Witts för en toddy (*Utför gatan han rusar...*) eller om sin bildlärare Gerhard J:son Fritzell, en man som var hängiven konsten, hade gullegrisar (som lärare har ibland) och led av kroniskt dålig ekonomi. Albert gör i dikten narr av den fattige idealisten som drar i pipskägget, syftar genom brillorna för att kolla perspektivet och torkar färg på byxbaken.

Han målar i dikten upp en bild av hur teckningslärarens idealmö kunde tänkas se ut. Hela hennes klädsel är gjord av pengar och värdepapper:

Hennes veckade kjortel
av hundralappar är
och på sitt huvud en hatt hon
av riksbankstior bär.

Av växlar och obligationer
är kappan sydd bastant
och gula riksbanksfemmor
garnera hennes kant

och i varenda ficka
hon bär en börs med guld.
Ack, vad den dräkten kläder,
den gör henne dubbelt huld.

Vid N3-sammankomsterna var närvarande lärare tvungna att gå ut från mötet när uppläsningen av tidningen skulle ske. Den var bara för de invigdas krets. Det var nog nödvändigt för här drevs ju gyckel av det mest ohejdade slag med allt och alla. Ibland sipprade ändå något nummer ut vilket föranledde lärare, rektor Rosberg och biskop Genberg att inskrida. Det behöver väl inte sägas att Albert med sina satiriska vändningar då och då hade det hett om öronen.

Albert diktar i N3

Att väljas in i N3 var en ynnest som varje litterat sjätteklassgymnasist i Storskolan drömde om, förmodligen även Albert. Proceduren följde en viss ritual, som Waldemar Swahn berättat om i sina minnen. Det började med att vaktmästaren ”Vaxis” Johansson räckte över ett ofrankerat konvolut till den utvalde som väl anade vad det handlade om. I det ineliggande brevet stod att läsa: ”Härmed inbjudes ni att bliva medlem av Förbundet N:3” med en uppmaning att infinna sig på utsatt tid på Witts hotell.

Albert och tolv andra gymnasister valdes in i N3 den 13 september 1888 och receptionen ägde rum den 22. När noviserna väl kommit in på hotellet – som enligt Waldemar Swahn doftade punsch, cigarrök och smörbakelser – föstes de in i ett mörkt rum där de fick vänta tills en klocka ljud. Då togs de i armen och fördes ut i den ljusa salen, upplyst av en stor gaskrona. Till tonerna av fosterländsk musik tågades ett varv runt ”en med gyllne lyra prydd vit talarstol”, vilken var N3s centralpunkt vid deras möten. Noviserna fick läsa en förestavad ed och mottog därefter förbundets silverstjärna med röd rosett att fästa på bröstet. Nu var de äkta medlemmar av förbundet.

För Albert betydde medlemskapet i förbundet mycket; nu kunde han pröva sina diktarvingar och begränsningar, göra sig hörd och bli bedömd, visserligen av i hans ögon bakåtsträvande lärare, men ändå ... Så länge han var inskriven i skolan kunde han vara aktiv i N3, även om han var borta långa perioder.

Till årsfesten den tredje november 1889 – som även var förbundets 25-årsjubileum – tävlade Albert i poesi för första gången. I juryn var skolans rektor och biskopen självskrivna och övriga jurymedlemmar växlade lite då och då. De som bedömde Alberts insatser i poesitävlingen 1889 var utöver rektor Rosberg och biskop Genberg lektorererna Fabian Baehrendtz och Klas Melander, den tidigare storskoleeleven och numera Barometerns ägare och redaktör Hjalmar Petersson och två N3:iter vid namn Arnold Thörn och Klas Carlsson.

Alberts medtävlare var Hugo Hultenberg från Borgholms kungsgård och Karl Sjölander. Första priset gick till Hultenberg för hans samling *Från min antologi*. Priset utgjordes av den då nyligen bortgångne historikern och statsvetaren Wilhelm Svedelius' skrifter. Hugo Hultenberg blev vid vuxen ålder lektor i romanska språk och översättare av bland andra Stefan Zweig, Tagore, Anatole France och Churchill. Andra pris, åtta kronor, gick till Karl Sjölander. Extrapriset, fyra kronor, som skänkts av Hjalmar Petersson, gick till Albert för hans *Dikter av Hälge Frakark*, ett dikthäfte som tycks vara försvunnet idag. Pseudonymen hade Albert hämtat från Björnstjerne Björnsons historiska drama *Sigurd Slembe* ("slembe", oäkting) där bland andra Helga och Frakark förekommer.

Fabian Baehrendtz, kvällens talare och prisutdelare, var besviken på att inte fler medlemmar lämnat in bidrag. Bara tre hade kommit in vilket var illavarslande; ambitionsnivån borde vara högre i ett vittert förbund som N3. I sitt tal påpekade Baehrendtz också att de diktande gymnasisterna skulle se upp med sina ämnesval och inte "sjunka ner i materien", det vill säga lämna de ädla, kristna idealen.

Under kvällens tal refererades också till rykten om att förbundet inte längre tycktes arbeta efter mottot "Det sanna och sköna" och att vissa medlemmars karaktär lämnade en del övrigt att önska. Den avgående ordföranden i N3 Arnold Thörn försvarade medlemmarna och påpekade att man alltid arbetade på medlemmarnas förädling och utbildning. Men han var också tvungen att inskräpa vikten av ordning i förbundsleden för att kunna ha fortsatt stöd av rektor Rosberg. Det här är första indikationen på att N3 stod inför problem.

Efter kvällens ris och ros avslutades festen som brukligt var med teater, punschbålar och gåsmiddag med åtföljande gåsmarsch runt salen. Vid tolvslaget var festen slut och säkerligen var det många som drog till Kalmar slott i mörkret vilket man ibland gjorde efter mötena.

I mars 1890 hölls förbundets sedvanliga pristävling i deklamation med tolv tävlande. Albert fick andra pris och belönades med tre kronor. Hösten samma år skulle han komma att belönas flerfaldigt för sin poesi och få både första och tredje pris i poesitävlingen.

Men N3-festen 1890 blev betydelsefull för Albert även av andra skäl; det var då han träffade Ernst Ekman. Hans far Ernst Leonard Ekman (1832–1887) hade varit rektor vid Borgholms pedagogi och familjen bodde då i stadens rektorsbostad, idag Ölandsbladets hus vid Torget i Borgholm. Ett år efter rektorns död, den 19 oktober 1888, flyttade änkan med barnen Ernst, Lotten, Sigrid och Emmy till Södra Kvarteret tomt nr 27 i Kalmar, idag Storgatan 8. Ernsts syster Elsa hade dött av difteri strax före flytten, sex år gammal. Rektorsbostaden i Borgholm blev efter 1890 bostad för häradskrivare Knut Raab, bror till den av Albert avskydde Carl Adam Raab som köpte fädernegården i Bettorp av konkursboet.

Den fem år yngre Ernst stöttade Albert i allt under 1890-talets första år då Albert arrenderade fädernegården och Ernst fortfarande gick i Storskolan. Albert tog sig till Kalmar så ofta han kunde de här åren och familjen Ekmans hem blev hans tillflyktsort från sorgerna på Öland. Rektorskan Ekman flyttade till Stockholm hösten 1894; då hade Albert enligt flyttattest redan bott där sen hösten 1893.

Men tillbaka till 1890 års N3-fest. Ernst Ekman som med tvekan hade infunnit sig (han levde just då "i en dysterhetsperiod") fann mot sin förmodan att stämningen och umgänget med lärare och skolkamrater var rolig och vederkvickande. Han skrev i en numera försvunnen opublicerad självbiografi, *Med kappsäck genom livet*, återgivet i Pierre Ch Backmans *Skola för skaldar*:

"Här i den stora strålande salen bland glada ungdomar och under musikens och sångens makt kände jag en fläkt av det högre livet. Det var en lyftande anda över det hela (...) Vid detta tillfälle gjorde jag bekantskap med Albert Eriksson, vilkens levnadsteckning jag sedan kom att utgiva. Han var fem år äldre och en klass över mig, men gemensamma litterära intressen förde oss samman och vi voro under många år speciella vänner".

Albert tävlade nu med inte mindre än 31 dikter, fördelade på två häften. Första häftet hade mottot ”Jeg kan ikke byde stort, skönt jeg gerne vilde”, ”Jag kan inte erbjuda så mycket, fast jag gärna vill”. Dikthäftet hade namnet *Grönt*, med pseudonymen Sankt Antonius, men saknar rubrik i den idag bevarade handskriftskopian. Efter tidens sed hämtar Albert inspiration från en tavla eller i citat från andra diktare. Första häftets tio dikter behandlar blandade ämnen: *Salomé* med underrubriken ”Vid en tavla av Rochegrosse”, *Interiör* med ingress av Marie von Ebner-Eschenbach (”Die Milde suche nicht bei Gotteswort-Verkündern”, ”Ni milda, sök ej hos förkunnare av Guds ord ...”), *Drömbilder* med en dikt av Heinrich Heine som inledning (”Ei! Kennt ihr noch das altes Lied ...”, ”Åh! Minns ni än den gamla visan ...”), *Forngötisk stämning*, *Te Deum*, *Romans* om ung kärlek som slutar med döden, med flera.

Salomé, vars motiv Albert hämtat från en tavla av Georges Antoine Rochegrosse (1859 – 1938) föreställer Salomé, hon som i Bibeln begär Johannes Döparens huvud på ett fat. Den sensuella tonen i dikten hindrade inte juryn från att prisa den och den lästes till och med upp av lektor Holm vid festen. Här följer några strofer ur dikten, där Salomé dansar för sin fosterfar Herodes. Efter dansen säger Herodes att Salomé ska få en önskan uppfylld vilken som helst. Det blir Johannes Döparens dödsdom.

Med lossad gördel och upplöst hår
och psellians länkar spända till dans
i livfull fägring en ungmö står
och vrider i lockarna in en krans.
De nakna formerna svälla av ungdomens glöd
och kroppen lyser skiftande vit och röd.

Hon står som en synderskas morgonbön,
hon vet hon är kvinna för första gång.
Hon är en förening djärv och skön
av judisk psalm och av grekisk sång,
av vaknande Jerikoros och cypriskt vin,
av eldig romarkvinna och kall beduin.

Hon dansar ett varv kring dödyst sal
och ställer sig sen på mattans mitt.
Hon böjer midjan, rundad och smal
och vrider sig kring i sakta skritt.
Så börjar hon sjunga en dämpad, stel melodi,
som sist går upp i ett darrande jubelskri.

Ernst Ekman berättar vidare vad lektor Holm sagt vid prisutdelningen: ”*Grönt* vore något särdeles lyckat; här röjdes verkliga anlag, även om man ej heller kunde förneka det helas nära släktttycke med Snoilskys poesi. Sorgligt vore ock att nödgas konstatera författarens (Alberts) starka materialism.”

Ytterligare prov på Alberts sviktande moral ansågs dikten *Te Deum* vara. Albert är där kluven mellan Gudstro och ateism; å ena sidan känner han att Guds stora mäktiga kärlek, ”den skall bestå till världens slut”:

Men jag kände också att jorden
är kärlek värd
och hon har mera godhet

än synd och flärd
och att det finns sol över livets
marknadstorg
om också skymd av bekymmer
och kväljande sorg.

Trots en del betänkligheter från juryns sida fick *Grönt* första pris (åtta kronor). Lektor Holm sade i sitt tal att aldrig hade tävlingsskrifterna uppvisat en sådan fulländning och mogenhet som detta år. Alberts andra dikthäfte – som fick tredje pris men inga pengar eftersom samme poet enligt statuten inte fick erhålla två prispengar i samma poesitävling – var betitlat *Vers* av pseudonymen DoD. Det omfattade 21 dikter under rubriken *Sjuka stämningar*. Pseudonymen DoD kunde betyda Dimm o' Dunkel, men kunde också läsas Daudet, det vill säga Alphonse Daudet, en av alla författare Albert läste och beundrade.

Även detta häfte hade ett motto, från Ibsens *Peer Gynt*: ”At vaere sig selv er sig selv at döde”. Här använder Albert Ibsens rad som förstarad och fortsätter: ”Jag kan ej den konsten./Jag bliver mig sjelv/med brister och fel, om det ock blir mitt öde/att med dem gå under på livets älv”.

I dikterna, bland andra *Det blir så underligt i mitt sinne, Jag önskar jag kunde hoppas, Ett stilla vatten*, blandas sorg och uppgivenhet med glädje över livet, storvulna drömmar med känslor av att inte kunna, eller så handlar de om att våga för mycket och misslyckas, och en hel del om döden. Här fanns nog också en del för prisjuryn att fundera över, som i *Emellan nytt och gammalt, Bist du verrückt, mein Kind (Är du från vettet, barn?)*, och *Malgré tout (Trots allt)* som handlar om striden mellan gamla och nya idéer och poeters tillkortakommanden i denna strid. Dikten *Barmhärtighet*, daterad 1888, tar upp ett socialt tema.

Med ödmjuk rygg
en lerig arbetskarl,
och trind och flott och trygg
en penningkarl.

Den förre ber
med låg och skamsen röst
om hjälp till läkemedel
för sitt sjuka bröst.

Men herr grossörn
är icke hågad för
barmhärtighet i smått
han blott i stort den gör.

”En krona har du väl?
Det blott en småsak är. –
Åh, prata inte strunt,
jag känner till det där.”

Den andre bockade
och strök från tärda drag

förstulet bort en tår
samt gick med ett "God dag".

*

Men jag, som hörde på,
jag svor en hjärtevarm ed
att till de rikes bål
bära en famn ved.

1890 var således ett triumfens år för Albert i N3, så även för Ernst Ekman som fick andra priset i poesitävlingen. Men Alberts tid i Storskolan närmar sig sitt slut och det sista erkännande han tar emot i N3 är ett andrapris i deklamationstävlingen i mars 1891. Han hade även hunnit med att vara vice ordförande i N3 läsåret 1889/1890 med Fabian Wällgren som ordförande. Under samma period var han redaktör för förbundets tidning tillsammans med skolkamraten och grosshandlarsonen Otto Bergh. Bergh blev journalist i vuxen ålder och hjälpte Albert vid några tillfällen att bli publicerad i mellansvensk dagspress. Ernst Ekman fortsatte tävla i poesi de följande åren. Han ansågs av prisjuryn vara minst lika betänklig och "materiell" som Albert och kritiserades ibland hårt.

Men detta ursprungliga N3-förbund närmade sig sin upplösning. Sedan flera år tillbaka ansåg lärare och rektor att N3-terna inte uppförde sig som det förväntades av medlemmar med mottot "Det sanna och sköna". Punschen och ölet flödade, fester urartade och det fördes liv och oväsen nattetid på stadens gator och torg. Lärarna var också bekymrade över den tilltagande oppositionslustan som bland annat förmärktes i tävlingsbidragen i poesi. Det talades till och med om spirande socialism i förbundsleden. Vissa falanger försvarade N3s fortbestånd, andra talade för dess upplösning. Den senare gruppen vann och i mars 1893 tog rektor Rosberg sin hand från N3. Därmed gick detta första N3-förbund i graven. Ett nytt skulle komma att uppstå, ja, till och med N3-filialer, men det är en annan historia.

*

En del av Alberts skriftliga efterlåtenskap handlar om tiden i Kalmar: *Anton Teodor*, *Vrakstumpar*, *Fin-de-siècle-roman*, delar av *Självbespeglingar* (1890) och dikterna *Vinterpromenad* (1888), *En vårvisa*, *Drottningen av Saba* med flera. Alberts *Drottningen av Saba* har föga gemensamt med Bibelns person som for till kung Salomo för att utröna hans vishet; nej, hon är en fallen kvinna som sitter på en stadsgata och handlar med ister och flott och tar en krona för en kärleksstund.

Här tittar vi närmare på prosastyckena *Anton Teodor* och *Fin-de-siècle-roman*.

I *Anton Teodor* berättar Albert på tolv stora ark om vedermödorna i gymnasiet när ett krävande latinprov nalkas. Berättelsens jag, Albert själv får vi förmoda, *måste* verkligen plugga till provet hemma i vindskupan i Kalmar. Men våren är kommen och stararna i plommonträdet på gården lockar med sin sång genom det öppna fönstret. Hyresvärdinnan vill bjuda på kaffe men Albert är ståndaktig och tuggar om sin Cicero i ett: "Quo usque tandem abutere, Catilina, (nostra patientia), quo usque tandem abutere, Catilina, quo usque ..." ("Hur länge, Catilina, ska du missbruka vårt tålmod"; ur ett av Ciceros fyra Catilina-tal).

Plötsligt knackar det på dörren och där står vännen och "frestaren Bä-bäckman, han som stammade och slogs med busar". Han föreslår en liten utflykt och Albert hamnar som av en slump (med det tunga latinlexikonet "Stora Cavallin" under armen) i en hyrd roddbåt

tillsammans med kamraterna Bä-bäckman, Sjöberg, ölänningen Janne (Olsén?), kallad Karl XII, och smålänningen Carl Emil. I höjd med den nya Ängöbron fastnar de på sandgrundet ”Potatislandet” och det dröjer inte länge förrän Storskoleskankarna blir utsatta för en skur av stenar från Ängölaxarna på bron.

När gänget kommit flott jagas busarna hem till sitt med hjälp av en åra och sedan återvänder roddbåten och dess last till staden och uppsöker en av vännernas hyresvärdinna och hennes dotter. Här ”svyckades” (festades) det glatt med ”yloms” (öl?) under muntert samtal om ditt och datt och några av gossarna fick till och med vidröra dotterns ”patifikationer”. På sin vingliga väg hemåt utbryter bråk och svordomar när ynglingarna först försöker få ut öl i Mjök-Antons magasin på Norra Långgatan, sen hos fru Gustafsson på Västerlånggatan (som Albert kallar Västra Långgatan).

Fram på nattkröken hamnar Anton Teodor och hans vänner i slagsmål med ett par målarbusar med åtföljande besök på polisstationen. Till slut når så Albert sin vindskupa, dock uteläst eftersom han glömt nyckeln. ”När värdinnan kom upp med kaffet på morgonen, satt Anton Teodor och sov framför sin dörr. Cavallin (latinlexikonet) led sedan en lång tid framåt av det lytet som kallas snedrygg och som förekommer hos böcker lika väl som hos människor”, skriver Albert avslutningsvis. Hur det gick på latinprovet förtäljer inte historien. Eller vad rektor Rosberg kan ha sagt när några av hans gymnasister hamnat hos polisen nattetid.

Fin-de-siècle-roman är en parodi på tidens romankonst av det enklare slaget. Till yttermera visso har Albert undertecknat stycket med pseudonymen Dimm O’Dunckel, en känga åt prästfrun Dorotea Dunckel som skrev smäktande poesi och drama med religiösa undertoner.

I sällsamt utdragna kapitel fyllda av utrop som O! och Ack! får vi följa kamrattrion Albert Eriksson (knölpåskämpen, landsvägsriddaren m m Herkules), Ernst Ekman (citterspelaren Orfeus) och Torsten Henning Petersson, ”Greven” (Henning fick ärva smeknamnet efter sin far, läraren Andreas P). ”Greven” hade en nirvanadyrkares blick och vida pantalonger som hängde som tomma korvfjälster om benen. Kamraternas stråt går längs stranden mot Kalmar slott. Enligt Albert utgör trion ”tre vise män som genomskådat alltings intighet”, en strof med en tydlig fläkt av Nietzsche.

Det anrika slottet inhyser vid den här tiden lite av varje: Brodins möbelsnickeri, fornminnesföreningens samlingar övervakade av ”Kina-mann” (Fabian Baehrendtz), ölupplag, fähus, svinhus och mycket annat. Romanens kulmen nås när den finlige ”Greven” i kapitel tretton (just ingenting har hänt i de föregående tolv kapitlen) kastar sig ”med pantalongerna före, ned i slottsfjärdens rytande vågor”. Där blir han liggande ett bra tag medan de två på stranden först ber honom komma upp ur havet, sedan ber honom tänka på föräldrar och släkt, och till slut ber honom minnas sin kärlek till Ester. Han lockas upp ur Hades först när Albert och Ernst lovar att ge honom allt de har i fickorna: en tioöring, en tvåöring, två ettöringar för Alberts del och fem handgjorda cigaretter för Ernsts del.

Läsning och diktande 1884–1894

”Hela den moderna litteraturen blev tummelplatsen för hans oroliga ande. (...) Hans åsikter blevo orubbliga, men moderna, och han var en modern ande redan under skoltiden”, skrev Ernst Ekman några år efter Alberts död.

Åren i Storskolan blev omvälvande för Alberts intellektuella mognad. Han fick vänner med samma litterära intressen som han, framför allt Ernst Ekman och Otto Bergh. Tveklöst

betydde hans lärare också mycket för hans utveckling under Storskolans sista år. Hans håg för läsandet hade funnits sen barnsben, nu vidgades cirkeln och han sökte sig vidare – mot den nyare litteraturen som bättre passade hans inställning till livet.

Vad var det då som gjorde Albert till ”en modern ande”? Jo, utan att tveka tog han till sig den nya verklighetsuppfattningen inom litteraturen, den som med den danske kritikern Brandes ord skulle sätta ”problem under debatt” och att utan rädsla säga sin mening. För den skull förstummades inte Alberts romantiska ådra i dikt och prosa. Men nu gällde det att se sig omkring, uppfatta och skildra omvärlden med nya ärliga ögon: se de sociala skillnaderna sådana de var, se vad kyrkan och institutionerna stod för och sticka håll på tidens konventioner. 1880-talet är fyllt av indignation, radikalism och rebelllusta och här har Albert sin givna plats. Författare och poeter skrev ner sina tankar i till synes spontan men detaljrik prosa, som brukade kallas ”stycken”, ”berättelser”, ”skizzer”, ”teckningar”, ”utkast”, ”glimtar”, ”brev” eller ”causerier”.

Läran om själen hade en framträdande plats under 1800-talet och nu blev människan föremål för ett intensivt studium: vad var egentligen en människa? Jo, hon var en sammansatt varelse, ond och god på samma gång, med hemliga, själsliga djup, ofta inkonsekvent, rentav mystisk. Och detta gällde det för författaren att skildra på ett övertygande sätt: att ge sig i kast med människan och hennes inre världar. Även av detta fångas Albert. Han arbetar hela livet – delvis med Nietzsches hjälp – på att försöka lista ut vem han är.

Men Albert slukade allt som kunde upplysa honom och stilla hans vetgirighet, bland andra August Strindberg, Georg Nordensvan, Carl Jonas Love Almqvist, Oscar Levertin, Adolf Paul, Gustaf af Geijerstam och Carl Snoilsky. Om *Figge* (1885) av Nordensvan skrev Albert att det var den bok ”som förde mig in på den nya litteraturens stora hav”. Han liknar den vid en ”täck, leende fjärd” som leder ut mot oceanen.

Det folkliga finns med som en grundton hos Albert. Han läste utländsk dikt i folkton, bland andra Holger Drachmann som utöver ett stort författarskap även gav text åt gamla danska folkvisor i *Sanges bog*. Albert var också bekant med *Des Knaben Wunderhorn*, en samling på fler än 700 gamla tyska folkvisor, utgivna i början av 1800-talet, liksom den gascognske 1100-talstrubaduren Marcabrun.

Själv diktar han i folkviseton som sextonåring vid Östersjöns strand (de första två verserna av åtta):

Och flickan hon gick sig att lyssna uppå
När solen sjönk neder i djupet
De böljor som svallande komma och gå
Likt klagande toner ur djupet.

Hon såg blott det röda, det skimrande ljus
När solen sjönk neder i djupet
Hon hörde blott böljornas sorlande brus
Likt klagande toner ur djupet.

Albert hade skrivit och läst mycket under Storskoletidens sista år och han fortsatte skriva och läsa med obruten kraft under åren på Öland då han arrenderade fädernegården. I Storskolan hade han skrivit inom N3 och privat men även upptäckt Nietzsche och börjat översätta

honom. Alberts efterlämnade dikter och prosastycken är oftast odaterade och det kan vara svårt att få fram tid och plats för deras tillkomst. Ernst Ekman skriver att Albert skrev sin bästa poesi under åren som arrendator. Albert gör ibland som Nietzsche och Fröding och kallar sina dikter för ”visor” helt enkelt. Hans versmått kan ibland vara rätt egensinniga och följer inte alltid gängse praxis. Vid skiftet 1880–1890-tal när Albert lämnade Storskolan debuterade Heidenstam och Fröding vilka båda kom att bli hans favoriter. Han skriver i ett kåseri under Stockholmstiden att han kunde recitera allt av dem utantill, och gjorde det när hans tid gick långsamt: under exerciserna på Ränneslätt eller när han stod och väntade på någon skärgårdsbåt på Strandvägens kaj.

Att läsa dansk och norsk skönlitteratur hörde till undervisningen och därifrån var han förtrogen med bland andra Ibsen, Björnson, Jacobsen, Bang, Heiberg och Schandorph. Albert berättar om vilken betydelse den danske darwinisten, författaren och lyrikern Jens Peter Jacobsens *Niels Lyhne* (1880) hade på hans liv. Boken ingick väl knappast i kurslitteraturen eftersom ämnesvalet var högst modernt: Nils Lyhne är en ung spirande poet, som lever ett fattigt liv men saknar en kristen tro att söka tröst i. Den situationen var lätt för Albert att identifiera sig med. I ett brev där Albert skriver kärleksfullt till en för oss okänd kamrat – ”Jag älskade dig ju!” – förvånas han över att han älskat någon av eget kön, men känner igen sig i kärleken mellan Erik Refstrup och Niels Lyhne. Litteraturen – och verkligheten – var fylld av ”amitiés amoureuses” och var en typisk företeelse för tiden.

Sophus Schandorph häcklade liksom Albert ”kalkborgarna” i sitt författarskap och skrev bland annat *Uden midtpunkt* (1879) och *Smaafolk* (1880). Albert läste dem och fångades av humorn och den kompromisslösa realismen – egenskaper som var livsviktiga för honom. Den tyske författaren och poeten Heinrich Heine, känd för sin skarpa ironi, tog han också till sitt hjärta.

I den kulturradikala tidskriften *Framåt* (1886–1889) skrev bland andra Georg Brandes och Ola Hansson. Båda rörde väg för Nietzsche i Skandinavien och Tyskland och kanske var det här Albert fick upp ögonen för allkonstnären Friedrich Nietzsche (1844–1900): filosof, språkman, lärare, kompositör, poet och skribent. Ernst Ekman påpekar att Albert redan under tiden i Storskolan lärde känna Nietzsche. Ett av Nietzsches mest kända citat är ”Gud är död”; ett påstående som när det sägs i vår tid högst leder till en axelryckning, men som då var närmast hädelse.

Albert påverkades också av den svenske författaren och kritikern Nils Erdmanns *Modern realism* med stoff hämtat från framför allt dansk och fransk litteratur och Nobelpristagaren Giosuè Carduccis *Hymn till Satan* (1865), där Satan står för den fria tanken och moderniteten. Den tyske författaren Julius Langbehn's *Rembrandt als Erzieher* som gavs ut anonymt år 1890 var en av tidens största bästsäljare. Langbehn ville se en ny människa träda fram, en människa som inte i allt förlitade sig på förståndet utan ville uppsöka de djupare skikten i sitt innersta, för att där finna ”jord-anden”.

Franska och engelska behärskade Albert väl och han läste obehindrat de stora franska och engelska klassikerna på originalspråk, både äldre och yngre: Voltaire, Rabelais, Verlaine, Daudet, du Maurier, Baudelaire, Constant, Shakespeare, Swinburne, Kipling och Lord Byron bland andra. Lord Byrons *Don Juan* (1819–24) gjorde stort intryck på Albert och han skrev: ”Jag läser Byrons *Don Juan*. Den förefaller mig som en piska dansande på mänsklighetens ryggtavla (...) Den boken tröttnar jag aldrig på”.

Den tyska litteraturen styrde helt det svenska kulturlivet under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Tyskan blev Alberts hjärtespråk och tack vare det personliga intresset och god undervisning läste han snart tysk skönlitteratur och filosofi utan svårigheter, bland andra Goethe, Schopenhauer, Richard Dehmel, Nicolaus Lenau och samhällsomstörtaren Max Nordau med sin *Die conventionellen Lügen der Kulturmenschenheit* (1883). Det var utan tvekan Storskolans förtjänst att Albert var kunnig nog i tyska språket för att senare kunna översätta Nietzsche.

Teologin var en av stötestenarna i undervisningen för Albert. Redan från tidig ungdom – om inte tidigare – hade han haft en ambivalent inställning till religion och han förbannade den lärobok han avskydde mest, Norbecks *Lärobok i teologi*, som han kallade ”den mest korkade av alla böcker”. Boken som kom ut i nya upplagor under nästan hela 1800-talet var enligt Albert ”redan förkastad av alla som vågat tänka fritt”. Han själv eldade upp sin Norbeck i kaminen på inackorderingsrummet i Kalmar och sökte nya vägar inom litteraturens värld för att hitta fram till en individuell tro utan helvete och domedagsprofetior.

I sitt sökande efter upplysning hittade Albert Frederic William Farrars *Evighetens hopp* (1878) som övertygade honom om att Gud är kärlek och inte en straffande demon. Farrar var hovpredikant hos Englands drottning Victoria och känd för att vara en frisinnad humanist. Just därför blev han ivrigt påpucklad av sina kollegor som ansåg att han inte var rättrogen. Efter genomgången andligt stålbad kunde Albert ärligt kalla sig ateist och materialist men han fortsatte läsa Bibeln, nu ”som dikt, som kulturhistoria, som mytologi”.

*

Albert daterade som sagt sällan sina dikter. De som sysslade med hans liv före mig brukar säga att de tidiga dikterna har versal i början av varje versrad, något Albert senare går ifrån. Möjligtvis kan det stämma.

En av de äldsta bevarade dikterna tycks vara *En typ*, en rolig ögonblicksbild av farfadern från 1884 (se barndomskapitlet s 6–7). Året efter, 1885, skrev han det lilla häftet *Vilt* under pseudonymen ”Liber” (”fri” på latin). Albert gjorde ofta dikthäften med fina vignetter som han gav till sina vänner. Barndomsvännen Ernst Ekmans far, redaktör Ernst L. Ekman, påstod på 1960-talet att dikterna i *Vilt* var skrivna av hans son och inte av Albert och att de dessutom tillägnats Ernsts syster Sigrid. Efter en ingående utredning kunde Ch Pierre Backman visa att häftets dikter var tillägnade Alberts syster Jenny, även hon diktare. Ordet *Vilt* passade enligt Jenny bra in på Albert själv som liknar sig vid en vildhage där motsatserna trivs: där växer rosor, violer och narcisser som kämpar för sin överlevnad mot tistlar, slån och kardborrar.

En av de två dikter som finns kvar ur häftet *Vilt* är *Vilja och förmåga* med de vackra slutraderna: ”All jordisk lycka är en dröm,/All fröjd en skuggbild är,/En fjäder, dränkt i djupets ström/Bäst ytan henne bär”. Även dikten *Antingen – eller* tycks ha ingått i häftet. Där ställs de två livsvalen emot varandra: ”Vinner jag guld och ära” å ena sidan, ”Bliver jag arm och ringa” å andra sidan. Troligen kan även dikterna *Tre popplar* och *Kaj-Lena* hänföras till tidiga diktarår. I *Tre popplar* beskrivs ett meningsutbyte mellan fadern och Albert om de tre popplarna som står i hagen. Fadern vill hugga ner dem men Albert säger emot: ”Då är jag hård som han är hård/och jag tar aldrig mot en gård/som ligger platt och ger mig säd/men ej har socknens högsta träd”.

I *Kaj-Lena*, Kaj-Leen i folkmun, tecknar han ett porträtt av en av socknens utstickare hemma i Norra Möckleby. Det var den vackra Kaj-Leen som i yngre dar red i sporrsträck på sin märr så hästkorna flög mellan lagårdsväggarna. Dessutom stal hon ägg, tjuvmjolkade korna och spelade kort och tog sig en sup eller två med karlarna. På äldre dar strök hon gavlarna på sin lilla stuga med kritvatten för att kyrkfolket skulle ha något fint och titta på när de gick till gudstjänst. Ett öländskt ålderdomligt ord som Kaj-Leen använde var ”skrockmockel” – vad kan det betyda?

Redan som 17-åring visste Albert att poesin var det största i hans liv:

Poesi, poesi, det är gudomens liv,
Det är salighetsgnistan i allt.
Ett evigt förnyat allsmäktigt *bliv*
Åt en värld i förskönad gestalt.
Det är smärtornas plåster och sorgernas tröst
Det är mod, det är hopp uti människobröst
(...)

Men att dikta ”visor” i oro var inte lätt skriver Albert: ” ty det är som att krama snöboll i frost. Man får ingenting att hänga ihop. Rätt som man tror sig ha det färdigt faller det till grus och grynor och rinner bort mellan fingrarna.”

Av de närmare tre hundra dikter och versutkast som bevarats efter Albert kan nog de flesta sägas ha tillkommit under åren 1884 till 1893/94, det vill säga under tiden i Storskolan och på Öland under arrendetiden. Det är en brokig samling där alla känslolägen läggs fram till beskådan: sorg, vemod och desperation, hopp och förtröstan. Han skickade även dikter till olika tidskrifter i hopp om att få något publicerat, vilket kröntes med framgång i enstaka fall. Veckotidningen Svea betackade sig för hans dystra dikter, medan tidningen Kalmar och en sörmländsk dagstidning tog in några.

I Del 4 här på nätet kommer ni att kunna läsa ett större urval dikter av Albert. Här finns bara plats för några smakprov på de olika känslöstämningarna. I *En vårsång* från Kalmar andas allt glädje:

Jag läppjat vinterns långa natt
på tankens torra skålar
tills plötsligen jag kringvärvd satt
av vårens surr och strålar.
Bland vita blom och gröna blad
jag nu kan blicken löga
som i en sprutande kaskad
jag ser med rusigt öga.

Det ångar doft från blom och blad
och doft slår upp ur mullen
och kavalkad på kavalkad
styr springarna mot tullen.
På glädjens väg gå dubbla led
på sorgens en i sänder –

Jag längtar ut! Jag längtar ned
till livets solguldsländer!
(...)

Och den melankoliska motsatsen:

Omsider lärde även jag förstå
att livet är en evigt olöst gåta.
Jag tog en bok och sökte mig en vrå
att ostört grubbla och att osedd gråta.

Gråt var min natt och grubbel var min dag
min själ blev trött, när lösning fann jag ingen.
Jag fann blott, att min tanke var för svag
att genomtränga kärnan utav tingen.

Under arrendetiden arbetade Albert på ett större diktverk med religiöst tema hämtat ur Bibeln. Kanske rör det sig om berättelsen om *Frälsaren och den botfärdiga Magdalena*, med scenen där Magdalena tvättar Jesu fötter. Diktens andra vers av åtta lyder:

Såsom han kan **ingen** tala,
Ord, som lysa, som hugsvala.
Ljungeld eller dagg.
Men när hennes synd han drager
Fram i ljusets fulla dager
Sker det utan hård bestraffan
Utan smärtfullt agg.

Frågan är väl om åtta verser kan betraktas som ett ”större” diktverk?

Vid samma tid skrev han en numera försvunnen skildring av Henrik IVs Canossavandring. Sigurd Rydström skriver i sina anteckningar: ”Hur mäktigt skildrar han ej kejsar Henriks vandring över Alperna ned till Emilien på Appeninernas nordsida då Henrik skulle gå till Canossa o(ch, mitt tillägg) i 3 dagar, barfota i snön fick tigga om Gregorii, påvens förlåtelse!” Bakgrunden till Canossavandringen som ägde rum i januari år 1077 var maktstrider i Europa mellan den tysk-romerske kejsaren Henrik IV och påven Gregorius. Henrik som kom till korta i striden vandrade till sist motvilligt över bergen till Canossa där påven då befann sig för att be om förlåtelse. Tre dygn fick han stå ute i snön och förödmjukas innan han blev insläppt – och till slut även förlåten.

Albert var visserligen ”icke främmande för att själv köra plogen genom potatisåkrarna” men tankarna fanns i poesi och hos Nietzsche. Hans planer med Nietzsche tog nu form, han började översätta både poesi och större verk. Han skrev översättningarna tätt, tätt på små ark och skickade dem ofta till olika vänner för att höra deras mening. Men det skulle dröja till 1895 då Albert bodde i Stockholm innan någon av hans Nietzscheöversättningar kom till trycket. Då publicerades *Till Mistralen. En dansvisa* i Nordisk Revy.

Åren på arrendet var en svår tid. Han gjorde precis som Nietzsche långa fotvandringar. Ibland gick han till Färjestaden och tog färjan över till Kalmar för att träffa familjen Ekman och gå till redaktören Carl Gethe på tidningen Kalmar för att försöka få något infört. Gethe var

väl villig och publicerade flera dikter, bland andra *Frisk luft*, *Ur hus i hus*, *Skrammel-Bejata sjunger*, *Nyårsönsknningar* och ett prosastycke, *Legenden om det onda* efter Rudyard Kipling.

Om någon frågade Albert vad han gjorde med sitt liv de här åren svarade han lakoniskt: ”Jag går”. Hans glädjemen var enkla: vandringarna i naturen och längs stränderna då han njöt av fåglar och naturen och drömde om ett annat liv... Men ibland tappade han fotfästet: ”Det är mig som om jag drunknat och själv stod på stranden och spejade efter liket.”

Nyväckt intresse för kvinnor

”Jag är ett förbannat få, n.b. i fråga om fruntimmerspsykologi”, skrev Albert en gång.

Nej, Albert var som ung ingen kvinnornas man trots sitt friska utseende och imponerande röda mustascher. Hans tunghäfta och lätthet att rodna, ja, hela hans osäkerhet inför kvinnor visade sig i både tal och kroppsspråk. Han var inte en talets man, utan en pennans man. Han skrev fantastiska – och långa – brev, men bland folk satt han mest stum i en vrå.

Under Storskoleåren väcktes Alberts intresse för det motsatta könet och det fanns massor av flickor i Kalmar som skolpojkar kunde betrakta och drömma om. Alberts ömma låga brann för flera omdiktade unga kvinnor innan han våren 1891 träffade Sigrid Ekman. Men förälskad hade han varit några gånger innan han träffade Sigrid: i flickan på gymnasistbalen, i pigan nere på gården, som han kallar Maria, och kanske också i någon av flickorna hemma i byn. Han besjunger dem alla i prosa och dikt.

Ni minns kanske flickan på gymnasistbalen (barndomskapitlet s 17)? När Albert förstod att han inte betydde något för henne blev han så förtvivlad att han intog sängen flera veckor – mitt i examenstid! Föräldrarna blev oroliga och skickade efter en av stadens väckelsepredikanter för att hjälpa Albert genom mörkret; men det var kanske inte den bästa trösten när man betänker Alberts vacklande tro. Albert isolerade sig hela sommaren; han lade inga garn i sjön när sillen gick till i rötmånaden och han läste inte upp betygen i fysik och matematik som han hade behövt göra.

I *Självbespeglingar* berättar Albert om ännu ett svärmeri från skoltiden i Kalmar, ”en kvasiplatonisk kärlek” han hade när han var sjutton. Han kallade henne Maria och han brukade titta ner på henne från sitt vindsfönster när hon hängde tvätt eller satt och sydde nere på gården under de blommande fruktträden. Ibland om han hade tur såg han henne i Stadsparken om söndagarna. Slutligen tog Albert mod till sig och skrev ett brev till henne och bad om ett möte. Då fick han ett argt svar från hennes fästman vars existens han i hastigheten hade missat. Fästmannen arbetade på Janssons litografiska tryckeri i staden och undanbad sig vidare närmanden vis-à-vis fästmon.

Kanske är det samma flicka som han ser stå och stryka i dikten *Igenom blänkande fönsterglas*:

Igenom blänkande fönsterglas
och gardinernas glesa galler
ett lampsken, rödgult, strålande klart
över gårdens snötäcke faller.

Mot strykbrädet lutad en ung gestalt
skymtar i stugans imma
med uppfäst hår och ögon blå

och röda kinder, som glimma.

Jag fick en blick när jag gick förbi
ifrån de ögonen blida ...
Nu om två blåa ögondjup
jag drömmer sent och tida.

Flickorna hemma i byn väckte också hans längtan men som vanligt hade han svårt att ta emot
inviterna. Raderna är hämtade ur dikten *Flickfloden*:

Och flickorna de ömkade sig
och kommo och fladdrade även för mig
och gävo mig blickar och klingande skratt –
men jag satt där jag satt.

I maj 1891 mötte han Sigrid Ekman för första gången. Vännen Ernst hade inte sagt ett ord om
att han hade flera systrar, så Albert blev överraskad. Albert var 22 och Sigrid 20 år. Hans
flamma brann för henne hela livet och till henne skrev han mängder av brev genom åren (inga
finns kvar, enligt de efterlevande i Ekmanfamiljen) och mängder av vers. I diktens värld blev
Sigrid Patricia eller ”Pattie”, med efternamnet Horwitz. I samma anda får brodern Ernst
ibland namnet ”Edvardus Horwitius”. Kanske friade Albert rentav till Sigrid; i dikten *Jag var
så grön* berättas hur han ”föll på knä och var så dum/som om jag varit dum för pris./Men när
jag gick ifrån ditt rum/då var jag mycket vis.” Hellre vill han gå i sjön än fria en gång till,
skriver han.

Det finns många kärleksdikter av Albert och det är väl oklart vilka som handlar om Sigrid om
de inte är direkt tillägnade henne. Till Sigrids födelsedag i februari 1893 gav han henne ett
häfte med dikter, bland dem *Jag sökt* – (den kom senare att publiceras i den svenska
veckotidningen *Figaro*):

Jag sökt ett hjärta till att bikta för –
hur ofta trodde jag det funnet redan;
men vind och väder gör vänskap skör –
mitt hopp släckts ut av vad som kommit sedan.
Ty när i dikt och bikt jag blottat mig
de funnit icke den de hade tänkt sig.
Och rodnande av skam de räddat sig
från den, de i blindo sänkt sig.

Jag är en tiggare, som ber om bröd –
Min kära, snälla, vackra Ni, förlåt mig,
har ni ett hjärta, som förstår min nöd?
och icke obarmhärtigt skrattar åt mig?

*

Familjen Ekman kom att betyda mycket för Albert under de svåra åren: Ernst var bäste
vännen, Sigrid den stora kärleken och Charlotta, ”Lotten”, hans journalistkollega senare i
Stockholm. Hos familjen Ekman i Kalmar var han alltid välkommen. De verkar också ha
träffats i Borgholm då och då sommartid.

Alberts tid på Öland närmade sig nu sitt slut. Storskolan var ett avslutat kapitel, liksom arrendeåren på fädernegården. Omkring 1893 genomgick Albert den operation han och Ernst Ekman nämner; Rydström talar om ”ett par”. Albert skriver i ett brev att han blivit krängd ut och in. Efter ingreppet/n vilade han upp sig på Öland. Han hade också klarat av värnplikten på Ränneslätt vid Eksjö någon gång före 1893, då det står i kyrkboken att han ”bevistat bevaringsmöte”. Det brukar sägas att Albert arrenderade gården under tre år, men enligt flyttattesten i kyrkboken flyttade han till Stockholm 29 januari 1893. Inget hindrar ju att han ändå tidvis vistats på Öland.

Nu var gården i Bettorp borta och hans familj splittrad. Fadern Erik Petter var änklings sedan modern Kristina dött i maj 1892. Erik Petter kom att bo kvar i Gärdslösa några år till innan han träffade sin andra hustru. System Jenny hade utvandrat till Amerika 1891 och brodern Carl till Stockholm samma år. System Mathilda var död sedan 1889. De yngre syskonen Gerda f 1878 och Victor Hugo f 1885 förefaller ha lämnats i någon annans vård vid konkursen. Båda utvandrade i unga år.

Albert refererar i vuxen ålder sällan till skoltiden i Kalmar; i ett sammanhang kallar han tiden där och på arrendet som tio års fängelse. Men nu fanns ingenting längre som höll honom kvar på Öland så han bestämde sig för att flytta till Stockholm och bo med sin bror Carl. Han hade förvisso en god bildningsgrund från Storskolan, men han hade också lärt sig vända kläderna och att hungra. Nu var han redo för storstaden.